

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عناصر روح بخش و کالبدی در معماری اسلامی ایرانی

نویسنده : نیما نیازمند - فرزانه گرزین

انتشارات رسانه تخصصی / ۱۳۹۷

سرشناسه	: نیازمند، نیما، ۱۳۶۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: عناصر روح بخش و کالبدی در معماری اسلامی ایرانی / نویسنده نیما نیازمند، فرزانه گرزین.
مشخصات نشر	: تهران : انتشارات رسانه تخصصی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۰ ص: مصور (بخشی رنگی).
شابک	: 978-600-293-374-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص: ۲۵۹ - ۲۶۳.
موضوع	: معماری اسلامی -- ایران
موضوع	: Islamic architecture -- Iran
موضوع	: معماری ایرانی
موضوع	: Architecture, Iranian
شنا افزوده	: گرزین، فرزانه، ۱۳۷۰ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ۹ع۹ / NA۱۴۸۰
رده بندی دیسی	: ۷۲۰/۹۵۵
شماره ک شتابسی	: ۵۲۵۲۲۴۸

• نشانی: تهران، میدان فردوسی، خیابان انقلاب، خیابان کندوان، پلاک ۸، طبقه همکف
 • تلفن: ۰۲۱-۷۳۷۳۳۳۲ - ۰۲۱-۶۶۷۳۷۱۳۳ - ۰۲۱-۹۱۲۳۰۴۹

عناصر روح بخش و کالبدی در معماری اسلامی ایرانی

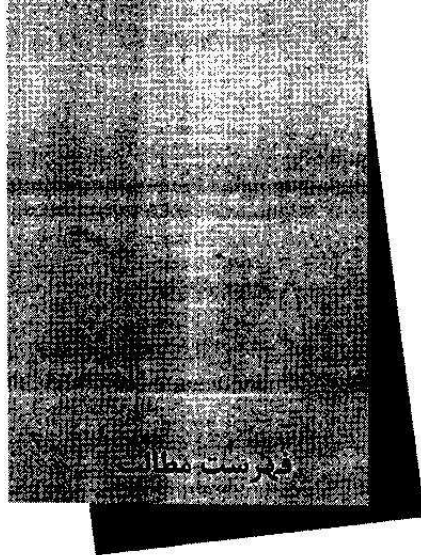
• نویسنده: نیما نیازمند - فرزانه گرزین

• شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۳-۳۷۴-۴

• نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷

• شمارگان: ۱۰۰۰

• قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

۸	پیشگفتار
۱۱	مقدمه
۱۴	عناصر روح بخش در کالبد معماری اسلامی
۱۴	نور، رنگ، آب در معماری اسلامی
۱۴	نور و معماری
۱۶	نور و انسان
۱۷	نور و طبیعت
۱۷	نور احساس و معماری
۱۹	نور و فضاهای داخلی
۲۰	تاریخچه بهره گیری از نور در ایران و جهان
۲۰	بهره گیری از نور طبیعی در معماری ایران
۲۲	بهره گیری از نور طبیعی در معماری دیگر نقاط جهان
۲۳	بهره گیری از نور و عناصر نورگیری در معماری سنتی ایران
۲۳	نور طبیعی در معماری
۲۴	عناصر نورگیری در معماری سنتی ایران
۲۵	کنترل کننده های نور
۲۷	نورگیرها
۳۳	ارتباط نور با معنا

۴	نور در معماری اسلامی و ایرانی
۶	نور و تزئینات مسجد
۸	نور در مسجد
۹	نور فضای داخلی مسجد شیخ لطف الله
۱۰	مکانیسم نورپردازی
۶	رنگ در معماری
۷	ماهیت رنگ در پرنوی نور
۷	نور، رنگ و عرفان اسلامی
۸	رنگ در تزئینات معماری
۹	تعریف رنگ
۹	روانشناسی رنگ
۱۰	انتخاب بهینه رنگ
۱	توجه به جنبه های معنوی رنگ
۷	تاثیر رنگ بر فرهنگ و هویت
۷	رنگ و فرهنگ معماری و شهرسازی
۸	رنگ و هویت در معماری و شهرسازی
۲	نقاشی و رنگ در معماری
۲	مقنول ماندن نقاشی و رنگ در معماری
۳	نقاشی و رنگ در تاریخ معماری
۶	رنگ و نقاشی در معماری تمدن های بزرگ دنیا
۸	رنگ و نقاشی در معماری ایران باستان
۳	رنگ و نقاشی در آغاز دوران اسلامی
۴	مسجد نصیرالملک نمونه ای زیبا از ترکیب رنگ در معماری
۱۰	آب و روانشناسی
۱	آب در فرهنگ عامه

۸۲	آب و ادیان در جهان
۸۹	آب و فرهنگ ایرانی
۸۹	تاریخچه ارتباط آب و فرهنگ ایران قبل و بعد از اسلام
۹۲	آب در معماری ایران
۹۶	طراحی آب در سبک‌های مختلف معماری
۱۰۹	عناصر کالبدی هنر در معماری
۱۰۹	تزئینات معماری اسلامی ایران
۱۱۰	انواع نقوش تزئینی در معماری
۱۱۰	نقوش تزئینی
۱۱۳	نقوش گیاهی طبیعی
۱۱۴	اسلیمی
۱۱۷	نقوش گیاهی ختایی
۱۱۹	قوس حلزونی
۱۲۰	گل شاه عباسی و گل چند پر
۱۲۴	تذهیب
۱۲۴	نقوش بافتی
۱۲۴	نقوش تشعیر
۱۲۶	نقوش سوزنی و آرده کاری
۱۲۷	هندسه در معماری اسلامی ایرانی
۱۲۸	تعاملات با هندسه در گذشته
۱۲۸	هدف به کار گیری هندسه و تناسب
۱۲۹	استفاده از ویژگی هندسی شکل ها
۱۳۱	ریشه های هندسه و تناسبات قدسی
۱۳۲	رابطه هندسه و دین
۱۳۳	هندسه در معماری اسلامی

۷	کاربرد هندسه و ریاضی در معماری
۷	نقوش هندسی و گره چینی در معماری
۷	گره ها
۸	انواع گره
۸	انواع آلات گره ها
۸	فلسفه معنوی ترنج و شمسه
۴	خط و ها، خوشنویسی در معماری اسلامی ایرانی
۷	خط یوفی
۸	خط بنایی
۲	خصوصیات خط معق
۳	خط ثلث
۶	خصوصیات خط ثلث
۹	خط نستعلیق
۱	خصوصیات خط نستعلیق
۳	هنر آینه کاری
۴	پیشینه ای از آینه
۸	هنرمند ایرانی و آینه کاری
۷۰	طرح های رایج در آینه کاری
۷۱	شیوه اجرای آینه کاری
۷۵	آینه کاری در حرم مطهر امام رضا(ع)
۷۷	چوب
۷۷	تزئینات چوب
۸۰	ارسی ها
۸۱	اجزا و ساختار ارسی های چوبی
۸۲	انواع نقش های ارسی ها

۸۴	گچ در معماری اسلامی ایرانی
۸۴	تزئینات گچبری
۸۵	پیشینه استفاده از گچ در معماری ایران
۸۶	تزئینات گچبری پس از ورود اسلام در معماری ایران
۹۱	بررسی بیشتر گچبری در دوره ایلخانی
۹۳	گچبری های قعه امامزاده یحیی ورامین
۱۰۱	آجر
۱۰۲	تاریخچه پیدایش آجر
۱۰۶	تعریف آجرتراشی
۱۰۷	نقوش هندسی متفاوت آجری
۱۱۵	آجر در معماری و دوران تاریخی ایران
۱۲۴	هنر کاشی کاری
۱۲۴	تاریخچه هنر کاشیکاری در ایران
۱۳۰	تصاویری از زیبایی های انواع نقوش و رنگ در کاشی
۱۳۳	انواع کاشی
۱۴۳	کاشی کاری معرق
۱۴۸	کاشی کاری معقلی
۱۴۹	نمونه کاشیکاری با طرح های اسلامی در دوره قاجار
۱۵۴	مقرنس در معماری اسلامی
۱۵۷	نقش ایران در هنر مقرنس کاری
۱۶۶	منابع و مأخذ

پیشگفتار

تزیینات در معماری مسئله بسیار مهمی است. هنر و معماری اسلامی نیز به پیروی از قرآن، با دیدی الهی، همه چیز را زینت می‌داند. (إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً) تا این شرافت بخشی به مادر را تکمیل کند. معماری به تنهایی از عناصری مادی تشکیل شده اما معماری اسلامی که خرد و ام دار ایران و هنر این سرزمین است، علاوه بر عناصر کالبدی زیبا و منحصر به فرد خود در دنیا از عناصر روح بخش به معماری نیز بهره گرفته است. که به جرات می‌توان این عنصر را هم حصا رهنما و سلیقه ایران و معمار مسلمان ایرانی دانست. بی شک هدف از به کارگیری عناصر روح بخش رساندن زیبایی و تزیینات به معنای واقعی و فرامادی است. عناصر روح بخش مانند آب نور رنگ در معماری و تزیینات بصری و هنری مثل هندسه و نقوش گیاهی و هنر خوشنویسی در معماری نیز به عنوان یکی از پایه های تصویری هنر اسلامی، وسیله یا بیانی تصویری برای شرافت جشدن و اصالت معنوی دادن به ماده، سطح، خط، حجم، آجر، گل، خشت، گچ، کاشی و... هستند. عناصر کالبدی معماری به افق های برتر اعتلا یابند. و هویت معنایی و در نهایت به شخصیت نوع طبیعی دست یابند و معنوی و الهی شوند. و در نتیجه معماری اسلامی به غایت نهایی خورشید رسد.

در این کتاب در بخش های ابتدایی به تاریخچه و خواستگاه عناصر روح بخش در معماری اسلامی ایرانی یعنی نور، رنگ و آب در معماری و کاربری آنها در این هنر بی بدیل پرداختیم. چرا که دانستن روند بهره گیری از نور در معماری اسلامی ایرانی به اندازه روند شکل گیری مصالح و یا شکل های مختلف زیربنایی ساختمان، بسیار لازم می باشد. نور جلوه خداوند است که حضورش در معماری اسلامی تجلی می یابد. «الله نور السموات و الارض» و در کاستن از صعوبت و سختی و سردی سنگ و بنا نقش بسزایی دارد اجسام و به ویژه آثار و

شکل‌ها در معماری اسلامی ایرانی، همواره به درخشندگی و جلا و تابناکی به وسیله انوار شهره‌اند. البته جلا و درخشندگی و تابناکی این‌طور به معنای لعاب‌دهی و بزک‌کاری نیست. بلکه مراد نورانیت الهی و پرلطاقت است که گویی از هسته درون شیء بی‌جان با دست هنرمندان معمار ایرانی و طراحی هنرمندان نور، منکشف و آشکار شده و به بیرون تابیده و درخشیده است. از سویی دیگر رنگ که مهمترین و پرمحتواترین بُعد هنرهای اسلامی است. همان‌طور است و بنا به تجزیه تجلیات مختلف متلون می‌شود. و هویت بسیاری از معماری‌های جهان با رنگ‌های استفاده شده در سیما و منظر آن معماری تعریف شده. آب نیز پیام‌آور روشنایی و پاک‌سازی شمار می‌رود و از ارزش زیادی برای روحانی نمودن ولطافت بخشی به جسم سنگی معماری برخوردار است.

در ادامه روش‌های هنر و تزییناتی وجود دارد که به همراه عوامل روح بخش که در مطالب قبلی گذشت. معماری را آماده پذیرش روح و معنا می‌کند. و ظرف کالبدی معماری را گنجایش داده تا معماری با معنویت همراه شود. این تزیینات تمام مصالح را در طراحی کمک می‌کنند. البته هر یک بسته به خواص فیزیکی خود کمتر یا بیشتر. این موارد شامل: نقوش تزیینی هندسی و گیاهی و هنر خوشنویسی است که مفصل به همه آن‌ها پرداختیم. در بخش بعدی عناصر کالبدی هنر در معماری را که مصالح ساخت شکلی فیزیکی از ماده را دارا هستند، از منظر تاریخی، هنری، کاربری و انواع، یک‌سک‌سرح می‌دهیم. این‌ها عناصری هستند که جسم و ظاهر تزیینات در معماری را می‌سازند. عناصر کالبدی تزیینات معماری ایران و ابنیه دوران اسلامی ایران، معمولاً از مصالح ای مثل آجر، گچ، کاشی، چوب، شیشه و آینه یا تلفیقی از اینهاست، که هریک با توجه به انواع و اقسام مربوط به خود از دوران خاصی شروع و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف صعود و نزول می‌کنند. مثلاً گچبری که از دوران اولیه اسلام تا دوره تیموریان به عنوان عنصر قالب در تزیینات وجود داشته و عمده کاربرد آن در محراب‌ها و کتیبه‌ها اجرا شده. با نگاهی سطحی به تزیینات معماری ایران در دوره اسلامی، می‌توان به تطابق این ظواهر معماری، با معانی و ویژگی‌های استنتاج

شده از آنها پی برد. این ویژگی ها شامل داشتن ارتباط نزدیک با کاربری، همگانی بودن، تناسب با معماری و فضای اطراف، وحدت با سایر اجزای ساختمان و کل ساختمان، داشتن سبکی تزئینی، عدم وجود عنصری اضافه بر بنا، پایداری، دوام و عدم تعلق به یک زمان خاص می شود.

در انتها از تمامی اساتید و پژوهشگرانی که ما را در این اثر یاری نموده اند تشکر و قدردانی می نمایم. بویژه از سازمان بسیج دانشجویی کشور و مسئول محترم مرکز بسیج دانشجویی تهران که در ایجاد مرکز تحقیقات معماری اسلامی ایرانی و نگارش این اثر ما را یاری نمودند و با حمایت های خود نا همواری ها را در این عرصه برای ما هموار و میسر ساختند. این آثار را تقدیم به شهدای عرصه جهاد، سازندگی و خدمت رسانی به ملت ایران می نمایم، آزاد مردانی که نیکی می اندیشند و عقل و منطق را پیشه خود نموده و جز رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه هدف را نخواستند.

...و من الله توفیق

نیما نیازمند